

FREGE'NİN PSİKOLOJİZM KARŞITLIĞI VE BUNUN MANTIĞIN KONUSU İLE İLİŞKİSİ

 Mahmut Sami ÖZDİL^a

Öz

Psikolojizm on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ve insan zihninin tüm ürünlerinin psikolojinin yasalarına göre ortaya çıktığını iddia eden bir yaklaşımdır. Bu sebeple tüm felsefi veya bilimsel kavram ve sorunların öznel psikolojik deneyimlere veya birçok öznedeki gözlenen yola çıkarak ulaşılan müşterek unsurlara göre açıklanabileceğini kabul eder.

Frege yaşadığı yüzyılda ortaya çıkan Psikolojizmin felsefe ve mantık alanında doğurduğu problemleri fark etmiş ve bu görüşe karşı çıkan düşünürlerden birisi olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ona göre psikolojist yönelimlerin iki temel sorunu söz konusudur. Bunlardan ilki psikolojinin konusu itibarıyla mantık biliminin alanına giren “doğru” kavramını uygun bir tarzda ele alıp açıklamasının mümkün olmaması; ikincisi ise bireylerin zihinsel süreçlerinden yola çıkıyor olması açısından psikolojinin normatif olması ve genel için geçerli kanunlar belirlemesinin mümkün olmamasıdır.

Frege, “doğru”nun ne olduğunu sorarak soruşturmasına başlar. Doğrunun gündelik kullanımı bize sorgulanması gereken dört temel nesne vermektedir. Bunların İlki, resim veya resim gibi herhangi bir şeyin temsili olan nesnelere; ikincisi, bu resimlerin zihnimizde bulunan temsilleri olarak idealar; üçüncüsü, bunlar arası ilişkilere dair kurduğumuz cümleler ve dördüncüsü, bu cümlelerin anlamı olan düşüncelerdir. Tespit edilen dört şeyden yalnızca düşünceler “doğru”nun uygun kullanımına layıktır. Bu durumda mantığın araştırması gereken şey de düşüncelerin doğruluğuna ilişkin kanunlar olmalıdır.

Frege, mantığı bireysel tasarımlar olan idealardan dolayısıyla öznel olandan arındırmaya çalışmaktadır. Bu çaba onun mantığı formel bir dil ile ifadelendirme girişimlerinin de temel motivasyonudur. Çünkü günlük dilin psikolojik çağrışımlarından tamamen kurtularak mantık yapmak ona göre son derece zordur.

Frege'nin argümanlarının, Platoncu bir zeminin olmasının Frege açısından sorunlar doğurduğu açıktır. Ancak, Frege'nin cevapladığı sorunlar da tüm psikolojist anlayışların çözmesi gereken sorunlardır.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, msamiozdil@gmail.com

Anahtar kelimeler: Mantık, Frege, Psikolojizm, Doğruluk, Mantığın konusu.

FREGE'S ANTI-PSYCHOLOGISM AND ITS RELATION TO THE SUBJECT MATTER OF LOGIC

Psychologism, which emerged in the late eighteenth century, claims that all products of the human mind arise according to the laws of psychology. For this reason, it accepts that all philosophical or scientific concepts and problems can be explained according to subjective psychological experiences or common elements formed from what is observed in all men.

Frege noticed the problems caused by psychologism in the field of logic, and accordingly, he became one of the thinkers who opposed this view. As far as we can determine, according to him, there are two main problems with psychologistic approaches. First, it is not possible to handle and explain the concept of "true", which falls under the field of logic, in an appropriate way, in terms of psychology. Second, since it is based on the mental processes of individuals, it is not possible for psychology to be normative and to determine general laws.

Frege thought that by determining the appropriate use of the word "true", the goal mentioned could be achieved. The everyday use of truth gives us four starting points to question. The first of these are objects that are representations of anything, such as a picture or painting; the second, the ideas as the representations of these pictures in our minds; the third is the sentences we have built about these pictures, ideas, or the relations between them, and the fourth is the thoughts that are the meaning of these sentences. Of the four identified, only thoughts are worthy of the proper use of "true." In this case, the logician must investigate the laws of the truth of thoughts.

Frege tries to purify logic from ideas, which are individual perceptions, and therefore from the subjective. This effort is also the main motivation for his attempts to express logic in a formal language. Because it is extremely difficult for him to make logic by completely getting rid of the psychological connotations of everyday language.

It is clear that Frege's critiques pose problems for Frege in that they are on a Platonic basis. However, it is also clear that the problems that Frege's argument answers are also problems that all psychologistic positions must resolve.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Bir kimsenin düşünme sürecinde zihninde ne olup bittiğinin araştırılması ile doğru bir düşünmede zihnin nasıl işlemesi gerektiğinin araştırılması iki farklı disiplin gerektirir. Bu alanlardan ilki psikolojinin araştırma alanıyken, ikincisi mantığın araştırma alanıdır. Bu durum

bilinmekle beraber iki alan arasına net bir sınır çizme noktasında bazı sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle mantığın araştırma alanının psikoloji lehine daraltılması hatta büsbütün ortadan kaldırılması görülmemiş bir durum değildir. Bu araştırmada, öncelikle bu sınır aşımını temsil eden psikolojizmi kısaca tanıtıp, ardından da geçen yüzyılın parlak mantıkçısı Gottlob Frege'nin bu yaklaşıma karşı geliştirdiği argümanları değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken özellikle Frege'nin kendi eserleri üzerinden argümanlarının işleyişini ve onları ileri sürmesinin gerekçelerini göstermeye çalışacağız. Frege'nin söz konusu tavrına yöneltilen eleştirileri ise müstakil bir makale konusu olarak erteleyeceğiz.

Psikolojizm, mantıksal, metafizik ve epistemolojik sorulara deneyci veya doğacı yaklaşımla cevap bulmaya çalışan metodolojik bir yaklaşımdır. Bu terim genelde, öznel psikolojik deneyime dayalı olarak felsefi kavramları veya sorunları açıklama çabaları için kullanılan bir terimdir.¹ Bu görüşe göre kelimelerin anlamları kişisel fikirlerdir. Elbette psikolojizmin başlangıç noktasının bu fikir olması bütün psikolojistlerin bu fikri bir bütün olarak kabul ettiği anlamına gelmez.² Bu açıdan daha genel anlamıyla tarif edersek, herhangi bir bilimde psikolojizm, o bilimin temel meselelerinin en azından bir kısmının insanın psikolojisinin çeşitli yönlerine dayandığını iddia eden her türlü yaklaşımdır.³

Psikolojizm terimi ilk kez Hegel karşıtları tarafından on sekizinci yüzyıl sonu on dokuzuncu yüzyıl başlarında kullanılmıştır. Abbagnano, bu terimi ilk kullananların Alman filozoflar Johann Jakob Friedrich Fries ve Friedrich Eduard Beneke oluşunu söylerken, Cussins, yine Alman filozof olan Johann Eduard Erdmann tarafından kullanıldığını ifade eder.⁴

Friedrich Eduard Beneke gibi psikolojizmi tüm bilimlere genel bir çerçeve sunan temel bir paradigma olarak kabul eden bazı düşünörlere göre, insanın hakikate ulaşmasının yegâne yolu iç görü olduğu için onun uğraştığı herhangi bir bilim sahasının uygulamalı psikoloji olmak dışında bir ihtimali

¹ Dale Jacqueline, "Psychologism Revisited in Logic, Metaphysics, and Epistemology," *Metaphilosophy* 32, no. 3 (2001): 261.

² Francis J Pelletier, Renée Elio, and Philip Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," *Studia Logica* 88, no. 1 (2008): 5.

³ Philip Kitcher, *The Nature of Mathematical Knowledge, The Nature of Mathematical Knowledge* (Oxford University Press, 1984), 13.

⁴ Krş. Nicola Abbagnano, "Psychologism," in *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards (New York, London: MacMillan, 1968), 520; Adrian Cussins, "Varieties of Psychologism," *Synthese* 70, no. 1 (1987): 123.

yoktur. Bu sebeple Beneke'ye göre mantık psikolojinin bir alt dalıdır.⁵ Beneke şöyle der: "Felsefi disiplinlerin tüm kavramları ile, yalnızca insan ruhunda onun gelişiminin yasalarına göre oluşan şey düşünülebilir; bu yasalar kesinlik ve netlikle anlaşılıyorsa, bu disiplinler hakkında belirli ve net bir bilgi aynı şekilde elde edilir."⁶ Ancak bir felsefi teorinin iddialarına getirdiği delilleri iç görü ile elde etmiş olmasından yola çıkılarak bu delillerden ulaşılan sonuçların psikolojinin nesnelere olduğu sonucuna nasıl ulaşıldığı açık değildir. Sözelimi, bir psikoloğun nörokimyanın verilerini delil olarak kullanıyor olması onun ulaştığı sonuçları psikolojik olmaktan çıkarmıyor ise aksi neden geçerli olsun. Dolayısıyla Beneke'nin mantık ile ilgili iddiasının ilk kısmı kabul edilse bile ulaştığı sonucun kabul edilmesi zorunlu değildir. Diğer bir deyişle, bir mantık teorisinin ilk kanıtlarının tamamı psikolojik olsa bile bu mantığın kendisinin de psikolojik olduğu anlamına gelmez.

Kitcher ise on yedi, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda büyük filozofların çoğunun bilgiyi doğuran psikolojik süreçlerle ilgilendiklerini ifade eder.⁷ Ona göre bir yaklaşım, şayet inanç üreten süreçlere ya da nihai olarak psikolojik olayları içerecek süreçlere odaklanırsa o yaklaşıma "psikolojizm" demek uygun olacaktır. Buna göre; bir inanç üretmeyi amaçlayan veya o alanı araştıran, bir kişide bir inancın nasıl üretilebileceğini açıklamayı amaçlayan herhangi bir bilim, psikolojist bir yaklaşıma sahip olacaktır.⁸

Bu noktaya ilişkin diğer bir problem ise, "bilimin ne olduğu" ile "bilim için birincil kanıtın ne olduğu" arasındaki ince ayrımdır. Çünkü herhangi bir bilimin önermelerinin psikolojik iddiaların ifadesi olması ile o bilimin gerçek dünyayla ilgili olması, ancak birincil kanıtlarının iç görüyle ilişkili psikolojik süreçler sonucunda elde ediliyor olması farklı durumlardır. İlk yaklaşım, salt bir psikolojist yaklaşım iken, ikincisi bir çeşit fizikalizm olarak görülebilir. Konuya bu noktadan baktığımızda psikolojist yaklaşıma göre mantık terimlerinin anlamlarının bu terimlerle ilişkilendirilmiş öznel fikirler olarak görüldüğü fark edilir. Diğer bir deyişle bu terimlerin semantik içerikleri

⁵ Volker Peckhaus, "Psychologism and The Distinction Between Discovery and Justification," in *Revisiting Discovery and Justification*, vol. 14 (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2006), 103.

⁶ Abbagnano, "Psychologism", 520.

⁷ Kitcher, *Nat. Math. Knowl.*, 13.

⁸ Pelletier, Elio, and Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," 7; Kitcher, *Nat. Math. Knowl.*, 13.

insan psikolojisinin çeşitli yönlerini ifade etmektedir.⁹ Bu yaklaşım açısından mantık, düşünen kişi neyi düşünürse odur.

1. Psikolojizm Çeşitleri

Psikolojizm incelemesi yapan çeşitli araştırmacılar psikolojist yaklaşımları farklı tasnifler altında incelemişlerdir. Bunlardan ikisini burada zikretmenin meselenin anlaşılmasına katkıda bulunacağını düşünüyoruz.

Haack, iki çeşit psikolojizm türü tanımlar. İlki onun keskin psikolojizm dediği türdür. Buna göre mantık zihinsel süreçlerin tanımlayıcısıdır. Diğer bir deyişle, mantık gibi nasıl düşündüğümüzü ortaya koyar. Kant'ın psikolojizmi bu çeşittendir. İkincisine ise zayıf psikolojizm der. Bu ise mantığın zihinsel süreçlerin belirleyicisi olduğu fikridir. Haack "zayıf psikolojizm" terimini "nominalist" bir mantık teorisi için kullanır; burada mantığın içeriği, mantık terminolojisinin sözel tezahürleriyle ilgilidir.¹⁰ Ona göre sözgelimi Pierce'ün psikolojizmi zayıf psikolojizmdir.¹¹

Pelletier ve arkadaşları da bir şu şekilde bir psikolojizm sınıflandırması yapmışlardır:

Psikolojik Bireycilik: Bu yaklaşım bireylerin mantığı nasıl kavradığına dayalı olarak mantığı tanımlar. Bu ise incelenen bireye bağlı olarak birçok farklı mantık tanımı ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle psikolojizm eleştirisi yapanların çoğu bu yaklaşıma yönelik görelilik eleştirisinde bulunmuşlardır. Söz konusu argümanların kişiler arası kabul veya reddini gerektiren mantık olunca bu derece kişiden kişiye değişen bir görelilik kabulü pek mümkün görünmeyen bir durum olarak düşünülmüştür.¹² Pelletier ve arkadaşları, Descartes, Locke, Kant ve Mill'in mantığa ilişkin görüşlerinin psikolojik bireyci bir yaklaşım olarak yorumlanabileceğini ifade ederler.¹³

Psikolojik Tasvircilik: Bu yaklaşımı benimseyenler ise mantığı insanların mantık alanındaki gözlemlenebilir davranışlarına dayalı olarak tanımlamayı tercih eder. Buna göre bütün insanların ya da önemli oldukları varsayılan insanların mantık kavrayışlarına veya mantığa dair gözlemlenebilir davranış, söz ya da yazılarına bağlı olarak mantığın mahiyeti ortaya konur. Bu yaklaşım psikolojik bireyciliğin genelleştirilmiş halidir denilebilir. Bu genelleştirmeye bireylerin tek tek incelenmesi sonucunda onlar arasındaki

⁹ Pelletier, Elio, and Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," 5.

¹⁰ Pelletier, Elio, ve Hanson, 6; Haack, *Philosophy of logics*, 238.

¹¹ Susan. Haack, *Philosophy of logics* (Cambridge University Press, 1978), 238.

¹² Pelletier, Elio, and Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," 15.

¹³ Pelletier, Elio, and Hanson, 15–23.

müşterekliklerin tespiti ile ulaşılabileceği gibi onların umumi veya sosyal dışavurumları incelenerek de mümkün olabilir. Ancak insanlar ya da insan grupları arasında mantığa yönelik ilgi eşit düzeyde olamayacağından bu tür bir çaba da akim kalmaya mahkûm bir çaba olarak görülebilir.¹⁴

Bu iki yaklaşım da mantığı insanların mantık hakkında ne düşündüğüne bağlı olarak tasvir etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşımların görelilik içerdiği eleştirisi getirilebilir. Bu eleştiri, bütün insanların müşterek bir mantık fikrine sahip olduğu şeklinde bir yanıt verilebilir. Ancak bu bir psikolojik bireycilik ve psikolojik tasvircilik müdafaası olmaktan çok aşağıda açıkladığımız zihinsel inşacılık düşüncesine yönelmek anlamına gelecektir.

Zihinsel Mimaricilik: Mantık hakkında yapılacak bütün keşiflerin bu keşfi yapan ve içinde keşif yapmak zorunda olduğu dünya tarafından şekillendirilmiş olan insanın zihinsel mekanizmasının bir fonksiyonu olduğu iddiasıdır. Bu yaklaşım mantık alanının bazı önemli boyutlarını bir şekilde yansıtan zihinsel bir yapı varsayar. Ve mantığı bu insanlarda müşterek olan bu yapıda bulunan bir yeti ya da birim yoluyla ortaya konan bir şey olarak tanımlar. Ancak bu durumda mantığın mahiyetinin insanların bu yetiyi ne kadar doğru kullandığına bağlı olduğu düşünülebilir. Zihinsel yeti fikri ise yanlışın ne olduğunu tanımlama açısından problemlidir. Çünkü nasıl olup da insanların kendilerinde yerleşik bir yetiye rağmen “yanlış” yapabildikleri muğlak kalmaktadır. Her insan karar alma sürecinde kendisinde yerleşik bir yetiye göre karar aldığına göre alınan kararın “doğru” olması gerekmektedir. Eğer “yanlış” karar da mümkün ise bu yeti neye göre ve ne zaman çalışmakta veya çalışmamaktadır? sorusu haklı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Ancak bu yaklaşımı savunanlar, insanların mantık alanındaki yetkinlik farklarını da zihinsel mimari yaklaşımını destekleyici bir durum olarak görmüştür. Bu yaklaşıma sahip olanlar, yetkinlik farkını insanların mantık alanında yaptıkları hatayı açıklayan bir durum olarak sunma eğilimindedir. İnsanların kendilerinde bilişsel olarak bulunan bu yetiye rağmen gelişimsel ve çevresel farklar sebebiyle hata yaparlar. Bu ise insanın neredeyse tüm yetilerinde olduğu gibi tabii bir durumdur.¹⁶

İdeal Kavrayan Yaklaşımı: Bu yaklaşım ideal bir kavrayıcının mantık hakkındaki kavrayışına bağlı olarak onu tanımlamaya çalışır. Bu, etik ve benzeri bazı felsefi meselelerdeki ideal gözlemci yaklaşımı ile paralellik arz

¹⁴ Pelletier, Elio, and Hanson, 33.

¹⁵ Pelletier, Elio, and Hanson, 49.

¹⁶ Pelletier, Elio, and Hanson, 46.

eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma sahip olanlar mantık yetisini her zaman mükemmelen kullanan ideal birey tasavvuru üzerinden mantığı tasvir etmeye çalışırlar.¹⁷ İdeal kavrayan yaklaşımı bir çeşit devir içermektedir. Çünkü mantık, ideal kavrayanın mantık hakkındaki kavrayışı olarak tanımlanırken; ideal kavrayan da mantığı tüm hal ve şartlarda uygun bir şekilde kullanan kimse olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

2. Psikolojizm Karşıtı Yaklaşımlar

Haack'ın psikolojizm karşıtlığı olarak belirlediği yaklaşımlar, mantığın bizim zihinsel süreçlerimizle ilgisinin olmadığı düşüncesine dayanır.¹⁹ O, temelde iki çeşit psikolojizm karşıtlığı sınıflaması yapar.

Bunlardan ilki olan ve Frege'nin de dahil edilebileceği Platoncu psikolojizm karşıtlığına göre mantık, duygulu varlıkların psikolojisinin öznel bir meselesi değil, bağımsız olarak var olan önermeler, yüklemeler ve terimler arasındaki ilişkilere ilişkin nesnel bir araştırma alanıdır. Bu karşıt konuma göre, önerme mantığı, kıyas, olasılık teorisi ve benzerleri, çıkarımlarda doğruluğun korunması gibi insanlardan bağımsız bazı amaçları tanımlar. Bu görüşe göre insandan bağımsız olarak var olan mantıksal gerçekler söz konusudur. Bunlar insanların öznel fikirlerinden de fiziksel nesnel alanından da ayrı olan üçüncü bir alanda var olurlar.²⁰

İkincisi ise fizikalist Psikolojizm karşıtlığıdır. Bu yaklaşıma göre mantık ve matematik bireylerin psikolojik durumlarından bağımsızdır ancak, üçüncü bir alanda değil fiziksel dünya içinde vardır.²¹

Bu noktada Frege'nin psikolojizm karşıtlığına geçmeden insanın zihni süreçlerine dair felsefi ve psikolojik teorilerin birbiriyle nasıl ilişkilendirebileceğine dair dört tür açıklayıcı ilişki öngören Cussins'in bu açıklama ilişkilerini gösteren sınıflamasını sunmayı faydalı buluyoruz. Zira bu sınıflama, mantık ve psikolojinin yahut bu alanlarda ortaya konan teorilerin salt karşıtlık ilişkisi içinde görülmesinin veya birini diğerinin tahakkümünde bulunmasının zorunlu olmadığını göstermektedir. Bunu meselenin daha iyi anlaşılması ve sonuçta değineceğimiz şekilde Frege'nin anlayışına ışık tutması açısından önemli görüyoruz:

¹⁷ Pelletier, Elio, and Hanson, 53–54.

¹⁸ Pelletier, Elio, and Hanson, 55–56.

¹⁹ Haack, *Philosophy of logics*, 238.

²⁰ Gottlob Frege, "The Thought: A Logical Inquiry," *Mind* 65, no. 259 (January 1, 1956): 302; Pelletier, Elio, and Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," 5.

²¹ Pelletier, Elio, and Hanson, "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism," 5.

“A bir felsefi teori ve B bir psikoloji teorisi olmak üzere;

Psikolojizm Karşıtı: A açıklayıcı olarak B'den önce olabilir, bu durumda B'nin A'ya açıklayıcı olarak müracaatta bulunması gerekir, ancak A'nın B'ye açıklayıcı olarak müracaatta bulunması gerekmez. A açıklayıcı olarak B'den bağımsızdır, ancak B açıklayıcı olarak A'dan bağımsız değildir.

Psikolojizm: B açıklayıcı olarak A'dan önce gelebilir.

Teorinin farklı bölümlerinde psikolojizm ve psikolojizm karşıtı: A ve B arasında açıklayıcı bir önceliklilik ilişkisi olabilir, bu durumda A, B'ye olarak müracaatta bulunmalı ve B de A'ya açıklayıcı olarak müracaatta bulunmalıdır.

Psikolojizm-olmayan: A ve B arasında açıklayıcı bir ilişki olmayabilir. Böyle bir durumda her teori açıklayıcı olarak diğerinden bağımsızdır.”²²

Görüldüğü üzere Frege psikolojizm karşıtılığı hususunda yalnız değildir. Ondaki farklı felsefi tutum sahibi başka düşünürler de psikolojizme çeşitli biçimlerde karşı çıkmışlardır. Bunun yanı sıra, Psikoloji ve mantık alanındaki teorilerin dışlayıcı olmayan yorumlarının da yapılabileceği yönünde fikir serdedenler olmuştur. Ancak Frege'nin psikolojizm karşıtılığı erken dönemde ortaya çıkması, güçlü ve etkisi geniş bir itiraz olması bakımından önemlidir.

3. Frege'nin Psikolojizm Karşıtılığı

Psikolojizm tartışmaları ana hatları ile ortaya konulduğuna göre Frege'nin konuya dair tutumunu değerlendirmeye geçebiliriz. Frege'nin psikolojizm karşıtılığını ve bunun mantığın konusu ile olan ilişkisini onun *Düşünce: Mantıksal Bir Sorgulama*²³ isimli makalesinde ileri sürdüğü argümanlar ekseninde diğer eserlerine de zaman zaman müracaat ederek inceleyeceğiz. Zira onun mantığın konusunun ne olduğunu araştırdığı bu makalesi aynı zamanda psikolojizme neden kaşı olduğunu gerekçelerini de ortaya koymaktadır.

Frege, mantık için “doğru”nun, etik için “iyi”, estetik için “güzel”, ne anlama geliyorsa o anlama geldiğini söyler. Elbette bütün bilimlerin doğrunun peşinde koştuğu söylenebilir. Ancak mantık doğruyu onlardan farklı bir tarzda ele almaktadır. Diğer bilimler çeşitli önermelerin doğruluğunun peşinde iken mantık doğruluğunun kanunlarını keşfetmenin

²² Cussins, “Varieties of Psychologism,” 134.

²³ Frege, “The Thought: A Logical Inquiry.”

peşindedir.²⁴ Bu noktada ise “kanun”un ne anlama geldiğinin tespiti önem kazanmaktadır.

Frege ahlaki veya yasal kanunlar ve doğal kanunlar ayrımı yaparak doğanın kanunlarının olayların daima kendilerine dayalı olarak gerçekleştiği türden kurallar olduğunu ifade eder. Ona göre doğruluğun kanunları doğanın kanunları gibidir. Ne hakkında olduğundan bağımsız olarak düşünürken, yargıda bulunurken uyulan kurallar doğruluğun kurallarından çıkarılır.²⁵ Ancak doğal kanunlar ile doğruluğun kanunları arasında kurulan analoginin yanlışlıklara yol açabileceğine dikkat çeken Frege, “düşünce kanunu” ifadesinin düşünmenin zihinsel bir olay olarak genelleştirilmesi olarak anlaşılması ile “doğa kanunu” olarak yanlış yorumlanabileceğini vurgular. Böyle olunca, mantığın psikolojik kanunlara uygun olarak gerçekleşen zihinsel düşünme süreçleri ile ilgilendiği sanılabilir. Bu durumda mantığın görevi yanlış anlaşılma olacaktır.²⁶

Mantığın psikoloji tarafından sözde derinleştirilmesi, onun psikoloji tarafından tahrif edilmesi anlamına gelecektir.²⁷ Çünkü hakiki bilgi kadar hatalar ve hurafelerde çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Doğru iddialar kadar yanlış iddialar da psikolojinin kanunlarına göre ortaya çıkmaktadır.²⁸ Bir iddiayı sonuç veren herhangi bir zihinsel işlemin açıklanması o iddianın ispatı yerine geçemez. Bu süreçte mantığın da rol oynaması ihtimal dahilinde görülebilir. Ancak hakikat söz konusu olduğunda ihtimallerle yetinilmez. Dolayısıyla mantığın rolü olup olmadığını tespit etmek için ilk önce doğruluğun kanunlarını tespit etmemiz gerekir. Onu tespit etmemiz durumunda ise iddiayı ortaya çıkaran zihinsel sürecin açıklanmasına da ihtiyacımız olmayacaktır. Bu nedenle, her türlü yanlış anlamadan kurtulmanın ilk şartı mantık ile psikoloji arasındaki sınırı berraklaştırmaktır. Mantığın vazifesi doğruluğun kanunu ortaya koymaktır, iddiaların veya düşüncenin değil. “Doğru” kelimesinin anlamı ancak doğruluğun kanunu ile kavranabilir.²⁹ Ancak doğruluğun bir şekilde kavranabiliyor olması onun bir tanımının yapılabilmesi anlamına gelmemektedir. Zira Frege’ye göre doğruluk tanımlanamazdır.³⁰

²⁴ Frege, 289; Gottlob Frege, *Posthumous Writings*, ed. Hans. Hermes, Friedrich. Kambartel, and Friedrich. Kaulbach (University of Chicago Press, 1979), 3.

²⁵ Frege, “The Thought: A Logical Inquiry,” 289.

²⁶ Frege, 289–90.

²⁷ Frege, *Posthumous Writings*, 5.

²⁸ Frege, 2.

²⁹ Frege, “The Thought: A Logical Inquiry,” 290.

³⁰ Frege, 291; Thomas Baldwin, “Frege, Moore, Davidson: The Indefinability of Truth,” *Source: Philosophical Topics* 25, no. 2 (1997): 1; Frege, *Posthumous Writings*, 126.

Frege'nin doğruluğun neden tanımlanamaz olması gerektiğine ilişkin asıl argümanına dalmadan önce, onun tanımlanamaz olduğunu söyleyerek ne demek istediğini anlamakta fayda var. Hepsi Frege'nin mantık bilimi ile doğruluk arasında gördüğü bağlantıyla ilgilidir.

Frege'nin doğruluğun tanımlanamaz olduğunu söylerken kastettiği ilk şey, mantığın konusunun yani doğruluğun diğer bilimlerin konularından farklı oluşudur. Örneğin, bir fizikçi ısıyı inceleyebilir ve bunu yaparken ısı ile ilgili yasaları ve ısının diğer niteliklerle nasıl ilişkili olduğunu keşfeder. Sonra, ısının bu diğer niteliklerle ne tarzda ilişkili olduğu, onun için bir tanım sağlar. Böylece ısı belirli bir enerji türü olarak tanımlanır ve diğer nitelikler farklı enerji türleri haline gelir: potansiyel enerji, kinetik enerji vb.

Frege mantığın saf olduğunu düşünür, sadece doğruluğu inceler. Ve bu nedenle, içinde doğruluğun tanımlanabileceği başka hiçbir nitelik yoktur. Bu yüzden mantık doğruluğu incelese bile, onun bize herhangi bir tanım sunmasını beklememeliyiz.

Frege'nin doğruluğun tanımlanamaz olduğunu söyleyerek kastettiği diğer bir şey, işe başladığımız doğruluk kavramının başka türden kavramlarla anlaşılamayacağıdır. Frege, başlangıçta bir tanım vermez ve araştırmaya çalıştığımız şeyin ne olduğu konusunda kaba bir anlayışla başlamamız gerektiğini söyler. Eğer doğruluk hakkında daha fazla şey biliyor olsaydık veya doğruluğu, ne tür nesnelere araştırmamız gerektiğini, bu konuda nasıl bir yol izlememiz gerektiğini ve ne tür şeyler keşfettiğimizi anlamamıza yardımcı olacak daha basit kavramlar açısından anlamış olsaydık, başlangıçta bir doğruluk tanımı çok yardımcı olacaktı gibi görünebilirdi. Ama Frege, doğruluğu tanımlayamayışımızın ilksel nedenleri olduğunu düşünür. Bu sebeple doğruluğu, kavradığımız ya da kavrayamadığımız ilksel ve basit bir şey olarak kabul etmeliyiz. Hatta o kadar ileri gider ki, eğer biri doğruluğu anlamadıysa, birine doğruyu söylediysem ve gerçekten ne hakkında konuştuğumu bilmiyorsa, yapabileceğim başka bir şey yoktur, doğruluğu başka bir terimle açıklayamam. İlksel terimler hakkında konuşamam ve bir tür doğruluk anlayışı geliştiremem. Çünkü doğruluk, bunun için fazla temel ve fazla ilkseldir ve onun doğruluğun tanımlanamayacağını söylemekle kastettiği diğer bir şey de budur.

Öyleyse Frege'nin doğruluğun tanımlanamaz olduğunu söylemekle kastettiği şeyin bir kısmı da doğruluğun tüm akıl yürütmelerimizin son noktası oluşudur. Hedeflediğimiz şey, yapmaya çalıştığımız şeydir ve doğruluğa ulaşmak tüm bilgilerin temelini oluşturur. Doğruluktan daha temel, basit veya ilkel bir şey yoktur.

Her ne kadar tanımlanamaz olsa da kaba bir doğruluk anlayışıyla başlamanın gerektiği fikrine sahip olan Frege, “doğru”yu “orijinal” ya da “sadık” veya “kendisini idrak etmek bilimin amacı olan şey” anlamında kullanmadığını söyler³¹ ve mantıkçıların ne tür nesnelere araştırmaları gerektiğini belirlemek için doğruluktan bahsettiğimizde gündelik dilde ne tür şeylerin doğru olduğunu söylediğimizi araştırmaya girer. Frege, doğru olduğunu düşünebileceğimiz dört şey olduğunu ifade eder: Resimler, idealar, cümleler ve düşünceler. O, bu nesnelere araştırmaya başlamak için oldukça iyi adaylar olduğunu düşünür.

Resimlerle, Frege, kelimenin literal anlamıyla resim veya fotoğraf gibi şeyleri kasteder. Frege'ye göre bir idea da hemen hemen bir resimdir, ama zihnimizde duyu algısı sonucunda oluşan bir resimdir. Bir şey hakkında bir ideamız olabilir, bir şeyin görüntüsüne sahip olabiliriz ve bu görüntünün doğru olduğunu düşünebiliriz. Benzer şekilde, bir şey söyleyince ya da yazınca o cümlelere doğru diyebiliriz. Son olarak, doğruluğu kendi zihnimizdeki düşüncelerimizle ilgili bir şey olarak düşünebiliriz.

Frege, eğer resimler ya da idealar doğruysa, bu şeylerin doğru olduğunu söylemenin, onların ancak onları bir şekilde doğru yapan başka bir şeyi temsil etmeleri durumunda anlamlı olacağını düşünür, belki bir resmin doğru olduğunu söyleyebiliriz, çünkü bir şeyi doğru bir şekilde tasvir ediyordur.³²

Frege bir Köln Katedrali tablosu örneğinden yola çıkar. Bir Köln Katedrali tablosu doğrudur diyebiliriz. Çünkü o, gerçek Köln Katedrali'ni temsil ediyordur. Benzer şekilde, Köln Katedrali hakkında sahip olduğumuz bir ideanın da doğru olduğunu düşünebiliriz. Çünkü zihnimizdeki görüntü bir şekilde Köln'deki gerçek Köln Katedrali ile eşleşiyordur. Ama mantığının incelediği şey olarak doğruluğu bu şekilde anlarsak, o zaman onu, bir şeyi tasvir etmekle veya başka bir şeyle ilişkilendirmekle ilgili bir kavram olarak tanımlamamız gerekir ya da diğer bir deyişle bir şeyle tekabül ilişkisi olarak anlamamız gerekir. O halde, belki de doğruluk mütakabiliyetle ilgilidir, fikirlerimizin gerçeklikle eşleşmesi veya bir resmin resmi olduğu şeyle eşleşmesi hakkındadır. Bu doğruluğun, bir tekabül ilişkisi, doğru olan ile bir şekilde temsil etmeye veya tasvir etmeye çalıştığı şey arasındaki bir ilişki, olarak tanımlanabileceği fikridir.³³ Ancak bu durumda sadece resmi incelemiyoruz, şimdi resmi ve gerçek Köln Katedrali'ni araştırmalı ve

³¹ Frege, “The Thought: A Logical Inquiry,” 290.

³² Frege, 290–91.

³³ Frege, 291; Baldwin, “Frege, Moore, Davidson: The Indefinability of Truth,” 6.

mütekabil olup olmadıklarını görmeliyiz. Bir bilim adamı sadece görünüşe dayanarak bir karar vermez, bu kararı gerekçelendirebilmelidir ki, böylece durumun neden böyle olduğunu söyleyebilsin, kanıt gösterebilsin. Bu sebeple Frege, doğruluğun ve onun yasalarının, akıl yürütmenin ve sonuçlara ulaşmanın yolları olduğunu düşündüğü için soru sormaya devam eder.

Ancak Frege, tekabüle dayalı gibi herhangi bir doğruluk tanımını kabul etmenin, mantığın asla temellendirilemeyeceği anlamına geleceğini düşünür. Çünkü eğer doğruluk, bir tarafta bir şey ile diğer tarafta onun gerçekliği arasındaki bir tekabül ilişkisi olarak tanımlanırsa, o zaman mantıkçı bu tür bir ilişkiyi araştıracaktır. Zira mantıkçı doğruluğu araştırmak zorundadır.³⁴ Bu yüzden eğer doğruluğun doğası bir tekabül ilişkisi ise o zaman mantıkçı şeylerin gerçekten mütekabil olup olmadığını da araştırmalıdır.

Bu araştırma için resme tekrar dönecek olursak başka bir soru doğduğunu fark ederiz: bu resmin Köln Katedrali'ne tekabül etmesi doğru mudur? Doğruluk bir tekabül sorunu olduğuna göre, ancak bu resmin Köln Katedrali'ne tekabül etmesi gerçeği başka bir şekilde bir gerçekliğe tekabül ederse doğru olabilir.³⁵ Bu tekabülün doğruluğuna yöneldiğimiz anda karşımıza yeni bir tekabül sorunu daha çıkacak ve teselsüle düşeceğimizdir. Dolayısıyla, aynı anda sonsuz sayıda soruyu yanıtlayamadıkça, hiçbir şeyin doğru olup olmadığını kesin olarak bilemeyeceğiz. Frege bu durumu açıklamak için oldukça canlı bir benzetme kullanır: Bir kişinin sürekli olarak adım atmasını ve hiçbir yere gitmeyen dönen bir çarka basması gerektiren bir tür Victoria dönemi ceza biçimi olan bir koşu bandı. Frege, doğruluğu tanımlamaya çalışmanın bu banda binmeye benzediğini söyler.³⁶ Sonuç olarak, doğru olup olmadığını bilmek için kendisi dışında bir şeye bakmaya ihtiyaç duymayacağımız bir tür doğruluk olması gerektiğidir. Diğer tüm doğruların üzerine inşa edildiği temeli oluşturan bedîhî ve sorgulanamaz bazı doğruluklar olmalıdır. Şu hâlde, mütekabiliyete dayalı doğruluk tanımı bizi bir yere ulaştıramayacaktır.

Teselsülden kurtulamadığımız için resimlerin ya da ideaların doğruluğundan bahsetmek anlamsız hale gelmiş oldu. Ama hala bir resmin veya ideanın nasıl doğru olabileceğine dair bir tür sezgisel fikrimiz var. Köln Katedrali'nin bir tablosu, eğer gerçek Köln Katedrali'ni tasvir ediyorsa, doğru diyebileceğimiz bir tablodur. Bu noktada Frege, gerçekten sezdiğimiz şeyin bu resmin Köln Katedrali'ne tekabül ettiğini söyleyen cümlenin doğruluğu

³⁴ Frege, "The Thought: A Logical Inquiry," 289.

³⁵ Frege, 291.

³⁶ Frege, *Posthumous Writings*, 134.

olduğunu söylüyor. Ama bu salt bir resmin ya da ideanın doğruluğu meselesi değil. Bu resim ideasının ona tekabül ettiğini söyleyen cümlenin doğruluğu meselesidir.³⁷ Bu cümlenin basit bir özelliğidir. Bu yüzden, bizi asla tam olarak cevaplayamayacağımız sonsuz soru dizisine sokmayacaktır. Yani şimdi doğruluğun cümlelerle ilgili olması ihtimaline ulaştık. Ama Frege bundan da tatmin olmaz. Çünkü bir cümle, dikkatle incelersek ya ağızımızdan çıkan bir dizi ses ya da sayfaya yazılmış bir dizi sembol olabilir.³⁸ Frege, seslerin veya bir sayfadaki kelimelerin tıpkı şeyler gibi doğru olduğunu düşünmenin saçma olduğunu düşünür. Yalnızca, anlamının doğru olduğunu düşündüğümüzde bir cümlenin doğru olduğunu düşünmenin mantıklı olduğunu söyler. Öyleyse cümleleri de doğruluk araştırmamızdan elemiş olduk.

Bu da bizi yukarıdaki listenin son maddesi olan düşüncelere getirir. Frege, düşüncelerin cümlelerin anlamları olduğunu düşünür.³⁹ Bir şeye doğru dediğimizde her şey nihayetinde bir düşüncenin doğru olup olmadığına bağlıdır. Bu sebeple Frege, düşünceleri mantıkçının araştırması gereken nesnelere olarak görür. Bir düşüncüyü araştırırken mantıkçının sorduğu soru, bu düşüncenin doğru olup olmadığıdır.

Bu yüzden Frege doğruluğun tanımlanamaz olduğunu söylediğinde, onun mantıkçılar tarafından incelenen basit bir ilksel nitelik olduğunu kasteder ve onun nihayetinde düşüncelerin bir niteliği olması gerektiğini düşünür. Bu, doğruluğu daha uygun bir şekilde anlamamız gereken yolun, bir düşüncüyü doğru olarak adlandırdığımızda kastettiğimiz şey olduğunu önerebilir.⁴⁰ Örneğin, bir şeyin doğru olduğunu söylediğimizde bu, cümlenin anlamı doğrudur veya basitçe düşünce doğrudur anlamına gelir.

İdealar, duyu algıları sonucu oluşan duyu izlenimleri oldukları için düşünce olamazlar. Çünkü sözgelimi Pisagor teoremi bir idea olsaydı ona ait benim zihnimdeki idea ile bir başkasının zihnindeki idea zorunlu olarak farklı olacaktı. Bu iki ideanın aynı şey olduğunu doğrulayabilecek her türlü araçtan da yoksun olacaktık. Ayrıca bunlardan birin düşüncesi doğru olabilirken diğeri yanlış olabilecekti. Zira bu durum duyu verileri için her zaman mümkündür.⁴¹ Aynı zamanda idealar ancak taşıyıcısı olan kimselerle var olabilir ve aktarılamaz. Bu durumda düşünceler, idealar olarak kabul edilince bir kimsenin düşüncesi tam anlamıyla başka hiç

³⁷ Frege, "The Thought: A Logical Inquiry," 291.

³⁸ Frege, 292.

³⁹ Frege, *Posthumous Writings*, 126.

⁴⁰ Frege, 126.

⁴¹ Frege, "The Thought: A Logical Inquiry," 301.

kimseyi ilgilendirmeyen, ilgilendirse de onlar tarafından ulaşılamayan bir şey olacaktır. Bu ise bilimi imkânsız hale getirir.

Frege “ya yalnızca benim ideam olanın bilincimin nesnesi olabileceği tezi yanlıştır ya da tüm bilgin ve algım, idealarımın kapsamıyla, bilincimin sahnesiyle sınırlıdır. Bu durumda sadece bir iç dünyam olmalı ve diğer insanlar hakkında hiçbir şey bilmemeliyim” der.⁴²

Dahası bu anlayış biraz daha derin bir soruşturmaya tabi tutulduğunda “ben”in dış dünyada varlığı hatta büsbütün varlığı da tartışmalı hale gelir. Zira kendimize ilişkin algılarımız da idealardan ibarettir. Hiçbir zaman dışarıya diye bir şeyin varlığından emin olamayız.⁴³ Frege’ye göre bir “kendim” ideasına sahibiz fakat bu ideaya özdeş değiliz. Bilincimizin içeriği düşüncemizin nesnesinden ayrı bir şeydir.

“Dolayısıyla sonuç şöyle görünüyor”, der Frege, “düşünceler ne dış dünyanın şeyleri ne de idealardır. Onlar için üçüncü bir alan tanımlanmalıdır.”⁴⁴ Düşünceler, idealardan farklı olarak düşünenden bağımsız olarak vardır. Biz düşüncenin değil düşünmenin taşıyıcısıyız. Düşünürken düşünce üretmeyiz, onları kavrarız. Çünkü düşünce dediğimiz şey doğrulukla en yakın ilişki içindedir. Doğru olarak kabul ettiğimiz şeyin, onun doğruluğunu kabul etmemden ve onun hakkında düşünmemden bağımsız olarak doğru olduğuna karar veririm. Gerçek, doğru olan bir düşüncedir. Sözelimi bir bilim adamı, insanların değişen zihin durumlarına bağlı olan bir şeyin bilimin sağlam temeli olduğunu kesinlikle kabul etmeyecektir. Bilimin işi, yaratmadan değil, doğru düşüncelerin keşfinden oluşur. Gökbilimci, dünyada en azından hiç kimsenin henüz bu gerçeği tanımadığı zamanlarda meydana gelen uzun geçmiş olayların araştırılmasında matematiksel bir doğruluğu uygulayabilir. Bunu yapabilir çünkü bir düşüncenin gerçeği zamansızdır. Dolayısıyla bu doğruluk, keşfiyle var olmuş olamaz ve bizim onu idrakimizden bağımsız olarak doğrudur.⁴⁵ Bir tasarımın kökeni ile ilgili bir betimleme, bir tanım değildir ve bir cümlenin bilincine sahip olmamızı sağlayan psikolojik veya fiziksel şartlar da bir cümlenin ispatı olamaz. Bir cümlenin düşünülmüş olması ile doğruluğu farklı iki şeydir.⁴⁶

Frege, *Aritmetiğin Temelleri* isimli eserinin girişinde ortaya koyduğu

⁴² Frege, 303.

⁴³ Frege, 304–5.

⁴⁴ Frege, 302.

⁴⁵ Frege, 308; Frege, *Posthumous Writings*, 2.

⁴⁶ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*, trans. H. Bülent Gözkan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 82.

ilkelerde “mantıksal olanı psikolojik olandan ve nesnel olanı öznel olandan keskin bir şekilde ayırmalıyız” der. Ona göre, mantığı psikolojiye indirgeyenlerin düştüğü temel yanlış psikolojik olanla mantıksal olanı, öznel olanla nesnel olanı birbirine karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Bu, bir anlamda insanın nasıl düşündüğü ile nasıl düşünmesi gerektiği arasında bir ayırım yapmamaktan ileri gelmektedir.⁴⁷ Bir doğruluğun temeli hiçbir şekilde psikolojik bir neden veya kanun olamaz. Bir yargının doğruluğunun nedeni ancak daha önce idrak ettiğimiz başka bir doğruluk olabilir. Yargıların doğruluğunu başka bir yargı ile haklı çıkarma işine çıkarım denir. Mantığın görevi de bu yargıların geçerliliğini yöneten kanunları koymaktır.⁴⁸ Bu nedenle mantığın konusu, duyularla algılanamayan türdendir ve bu açıdan psikolojininkiyle benzer ve doğa bilimlerinininkiyle karşıttır. İçgüdüler, fikirler vb. şeyler de somut ve duyulur şeyler değildir. Yine de bu iki disiplin arasında keskin bir ayırım vardır ve bu 'doğru' kelimesiyle konulmuş bir sınırdır. Psikoloji, yalnızca diğer tüm bilimlerin ilgilendiği cihetten doğru ile ilgilenir. Çünkü onun amacı doğruluk alanını genişletmektir. Ancak o, fiziğin “sıcak”, “ağır vb. nitelikleri araştırdığı gibi “doğru” niteliğini incelemeyiz. Mantık ise bunu yapar. Mantık yasalarının “doğru” kelimesinin içeriğinin açılımından başka bir şey olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kelimenin anlamını, onu diğerlerinden ayıran şeyi, kavramayan kimse, mantığın görevinin ne olduğu konusunda net bir fikre ulaşamaz.⁴⁹

Mantığın görevini Frege şu şekilde ortaya koyar: “Mantığın bize, ‘doğruluğa ulaşmak için nasıl düşünmeliyim?’ sorusunun cevabını vermesini bekliyoruz ama ondan her bilgi dalına ve konusuna özgü olana girmesini talep etmiyoruz. Aksine, mantığa verdiğimiz görev, konusu ne olursa olsun, tüm düşünme için en yüksek genellikle geçerli olanı söylemekten başka bir şey değildir. Düşünmemize ve bir şeyi doğru kabul etmemize ilişkin kuralların doğruluğun yasaları tarafından belirlendiğini varsaymalıyız. Birincisi, ikincisi ile birlikte verilir. Sonuç olarak, mantığın en genel hakikat yasalarının bilimi olduğunu da söyleyebiliriz.”⁵⁰

Sonuç

Frege yaşadığı yüzyılda ortaya çıkan Psikolojizmin felsefe ve mantık alanında doğurduğu problemleri fark etmiş ve bu nedenle bu görüşe şiddetle karşı çıkan düşünürlerin önde gelenlerinden birisi olmuştur. Tespit

⁴⁷ Frege, 85; Thomas Lockhart, “Frege on Anti-Psychologism and the Role of Logic in Thinking,” *Theoria (Sweden)* 82, no. 4 (2016): 302.

⁴⁸ Frege, *Posthumous Writings*, 3.

⁴⁹ Frege, 3.

⁵⁰ Frege, 128.

edebildiğimiz kadarıyla ona göre psikolojist yönelimlerin iki temel sorunu söz konusudur. Bunlardan ilki psikolojinin konusu itibarıyla mantık biliminin alanına giren “doğru” kavramını uygun bir tarzda ele alıp açıklaması mümkün değildir. Çünkü “doğru” psikoloji açısından diğer bilimlerde farklı bir konumda değildir. İkincisi ise nihai noktada bireylerin zihinsel süreçlerinden yola çıkıyor olması açısından psikolojinin normatif olması ve genel için geçerli kanunlar belirlemesi mümkün değildir. Çünkü psikolojik saikler doğru iddialar kadar yanlış iddiaların da sebebidir ve psikoloji, sübjektif olduğu için onun verilerine dayanılarak bir norm çıkarılması mümkün değildir.

Düşünce: Mantıksal Bir Sorgulama başlıklı makalesinde Frege, insan zihninin tüm içeriğinin ve üretiminin idealara indirgenmesine karşı çıkar. O, böyle bir tutumun psikolojinin tüm bilimleri içinde barındırması veya en azından tüm bilimler üzerinde en yüksek yargıç olarak konumlandırılması anlamına geleceğini ifade eder. Bu durumda ise psikoloji, mantığa ve matematiğe hükmedecektir. Ama Frege’ye için hiçbir şey matematiğin psikolojiye tabi olmasından daha büyük bir yanlış olamaz. Ona göre ne mantığın ne de matematiğin, taşıyıcısı tek bir kişi olan, zihinleri ve bilincin içeriğini araştırma görevi yoktur. Belki de onların görevleri, zihinlerin değil, zihnin araştırılması olarak ifade edilebilir.⁵¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Frege, mantık ve matematiği öznel olandan arındırmaya çalışmaktadır. Bu çaba onun mantığı formel bir dil ile ifadelendirme girişimlerinin de temel motivasyonu olmuştur. Çünkü gündelik dilin psikolojik çağrışımlarından tamamen kurtularak mantık yapmak ona göre son derece zordur. Bu başarılmadığı takdirde mantığın insanî süreçler, zihinsel imgeler vb. ilgili kavramlar tarafından işgal edilmesi ve bir anlam kavrayışı elde ettiğimiz süreç ile böyle bir kavrayışı oluşturan şey arasındaki karışıklık kaçınılmaz olacaktır.

Frege, “doğru” sözcüğünün uygun kullanımını belirlemek sureti ile yukarıda ifade ettiğimiz amacın başarabileceğini düşünmüştür. Çünkü o ancak düşüncelerimiz için geçerli olan bir niteliktir. Mantığın konusu ise tam olarak bu niteliktir. Mantıkta ele alınan tüm konuların bir tek bilimin konusu olmasını sağlayan şey, onların doğruluğun ortaya çıkarılmasını sağlamalarıdır. Halbuki psikolojinin “doğru” ile ilişkisi bu türden bir ilişki değildir. Fizik veya kimya için “doğru” ne ifade ediyorsa psikoloji için de benzer bir şey ifade etmektedir. Psikoloji de diğer bilimler gibi çeşitli önermeler ileri sürmek durumunda olduğuna göre bu önermelerin

⁵¹ Frege, “The Thought: A Logical Inquiry,” 308.

doğruluğu söz konusu olduğunda bu doğruluğun açıklaması psikoloji içerisinde mümkün olmayacaktır. Öyleyse, Cussins'in yukarıda verdiğimiz felsefi ve psikolojik teorilere ilişkin açıklayıcı müracaat ilişkisinde psikolojinin mantığa müracaatı, Frege açısından zorunlu iken bunun tersi geçerli değildir. Buna göre, onun mantığı psikolojiye indirgemek anlamına gelecek görüşlere karşı çıkması gayet makul görünmektedir.

Frege'nin eleştirilerinin, Platoncu bir zeminde olması, her Platoncu izahın doğurduğu soruları doğurması ve bunlara tutarlı yanıtlar gerektirmesi açısından Frege için sorunlar doğurduğu açıktır. Ancak, Frege'nin argümanın cevapladığı sorunların da tüm psikolojist anlayışların çözmesi gereken sorunlar olduğu açıktır. Bununla beraber, Frege'nin karşı çıktığı psikolojizmin, öncelikle, özel bir alanda bulunan yalnızca iç görü ile erişilebilir varlıkları empirik yöntemlerle inceleyen anlayışa dayanan bir psikolojizm olduğu gözden kaçmamalı ve bu tür psikoloji anlayışının günümüzde onun devrindeki kadar revaçta olmadığı da unutulmamalıdır.⁵² Bunun gözden kaçırılması ve psikolojizm kavramı felsefe tarihinde büyük isimlerin eleştirilerinin odağında kalması, bu kelimenin daima kötü çağrışımlar yapmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, herhangi bir filozofa psikolojist denilmesi ona yönelik büyük bir eleştiri gibi anlaşılır hale gelmiştir. Bununla birlikte, Jacqueline sözgelimi, Rescher, Quine gibi bazı mantıkçıların çabalarının kendisinin "iyi psikolojizm" dediği bir girişim olarak görülebileceğini söyler.⁵³ Biz de onu takip ederek felsefede veya mantıkta psikolojik her türlü mülahazayı dışlayıcı bir tutumun yıkıcı ve en az keskin psikolojizm kadar hatalı olacağını bu sebeple farklı yaklaşımlara alan açmanın hem felsefe ve mantığın hem de psikolojinin ufkunu açabileceğini ifade edebiliriz.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

⁵² Cussins, "Varieties of Psychologism," 123.

⁵³ Jacqueline, "Psychologism Revisited in Logic, Metaphysics, and Epistemology," 274.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

ABBAGNANO, Nicola. "Psychologism." In *The Encyclopedia of Philosophy*, edited by Paul Edwards, 6:520–21. New York, London: MacMillan, 1968.

BALDWIN, Thomas. "Frege, Moore, Davidson: The Indefinability of Truth." *Source: Philosophical Topics* 25, no. 2 (1997): 1–18.

CUSSINS, Adrian. "Varieties of Psychologism." *Synthese* 70, no. 1 (1987): 123–54.

FREGE, Gottlob. *Aritmetiğin Temelleri: Sayı Kavramı Üzerine Mantıksal-Matematiksel Bir İnceleme*. Translated by H. Bülent Gözkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

FREGE, Gottlob. *Posthumous Writings*. Edited by Hans. Hermes, Friedrich. Kambartel, and Friedrich. Kaulbach. University of Chicago Press, 1979.

FREGE, Gottlob. "The Thought: A Logical Inquiry." *Mind* 65, no. 259 (January 1, 1956): 289–311.

JACQUETTE, Dale. "Psychologism Revisited in Logic, Metaphysics, and Epistemology." *Metaphilosophy* 32, no. 3 (2001): 261–78.

KITCHER, Philip. *The Nature of Mathematical Knowledge. The Nature of Mathematical Knowledge*. Oxford University Press, 1984.

LOCKHART, Thomas. "Frege on Anti-Psychologism and the Role of Logic in Thinking." *Theoria (Sweden)* 82, no. 4 (2016): 302–28.

- PECKHAUS, Volker. "Psychologism and The Distinction Between Discovery and Justification." In *Revisiting Discovery and Justification*, 14:99–116. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2006.
- PELLETIER, Francis J, Renée ELIO, and Philip HANSON. "Is Logic All in Our Heads? From Naturalism to Psychologism." *Studia Logica* 88, no. 1 (2008): 3–66.

FREGE'S ANTI-PSYCHOLOGISM AND ITS RELATION TO THE SUBJECT MATTER OF LOGIC

 Mahmut Sami ÖZDİL^a

Extended Abstract

Psychologism, which emerged in the late eighteenth century, claims that all products of the human mind arise according to the laws of psychology. For this reason, it accepts that all philosophical or scientific concepts and problems can be explained according to subjective psychological experiences or common elements formed from what is observed in all men. The acceptance of this approach will cause us to understand all sciences as sub-branches of psychology, or at least cause no scientific claims that have not been approved by psychology to be taken seriously.

There are various psychologistic approaches. Some of them make a definition of logic based only on the individual; some are based on logical behavior observed in all humans; some explain based on a mental faculty that they claim to exist in all humans; others try to make a definition of logic on the basis of an ideal cognizer who always makes logically perfect decisions. Three of them are understandings that are unlikely to escape relativism. The idea of mental faculty, on the other hand, has problems in explaining "false". Because it remains unclear how people can do "false" claims despite a built-in faculty. Since every person makes decisions according to a built-in faculty in the decision-making process, the decision taken must be "true". If "false" claims are also possible, the question of according to what and when does this faculty work or not? appears to be a valid one.

Frege noticed the problems caused by psychologism, which emerged in the century he lived, in the field of philosophy and logic, and he became one of the leading thinkers who strongly opposed this view. As far as we can

^a Asst. Prof., Necmettin Erbakan University, msamiozdil@gmail.com

determine, according to him, there are two main problems with psychologistic approaches. First of all, it is not possible to deal with and explain the concept of "true", which falls under the field of logic, in an appropriate way, in terms of psychology. Because "true" is not in a different position for psychology than for other sciences. Secondly, it is not possible for psychology to be normative in terms of starting from the mental processes of individuals and to determine laws that are valid in general. Because psychological motives are the cause of false claims as well as true claims, and since psychology is subjective, it is not possible to deduce a norm based on its data.

Frege begins his investigation by asking what "true" is. Although he thinks that "true" is indefinable, he thinks that we can at least determine how "true" can be used appropriately based on everyday usages of "true". The everyday use of "true" gives us four starting points to question. The first is objects that are representations of things, such as a picture or painting; the second is the ideas as the representations of these pictures in our minds; the third is the sentences we have built about these pictures, ideas, or the relations between them, and the fourth is the thoughts that are the meaning of these sentences. The first two of these make it necessary to assume a correspondence relation between the pictures and the objects they represent or the ideas and what they represent. However, when this correspondence is tried to be explained, we will encounter a new correspondence relation, and thus it will be inevitable to fall into infinite regress. If the truth of the sentences does not mean the truth of the sound sequences, which would be absurd, the truth of their meanings is at the stake. The meanings of sentences are thoughts. Of the four identified, then, only thoughts are worthy of the proper use of "true." In this case, what the logician should investigate should be the laws of the truth of thoughts.

Frege says that if someone doesn't understand truth, I can't explain truth in any other term. I cannot talk about primitive terms and develop some sense of truth. Consequently, we must accept truth as something primitive and simple, which we either apprehend or fail to apprehend.

Frege tries to purify logic and mathematics from ideas, which are individual perceptions, and therefore from the subjective. This effort is also the main motivation for his attempts to express logic in a formal language. Because it is extremely difficult for him to make logic by completely getting rid of the psychological connotations of everyday language. If this is not achieved, the invasion of logic by concepts related to human processes, mental images, etc.,

and confusion between the process by which we obtain an understanding of meaning and what constitutes such understanding will be inevitable.

Frege thought that by determining the appropriate usage of the word "true", the above-mentioned goal could be achieved. Because it is a quality that is valid only for our thoughts. The subject of logic is precisely this quality. What makes all the subjects dealt with in logic the subject of a single science is that they serve to reveal the truth. However, psychology's relationship with "truth" is not such a relationship. What "true" means to physics or chemistry is like what it means to psychology. Since psychology, like other sciences, must put forward various propositions, when the truth of these propositions is in question, it will not be possible to explain their truth within psychology.

It is clear that Frege's critiques pose problems for Frege in that they are on a Platonic basis, raise questions that every Platonic explanation raises, and require consistent answers to them. However, it is also clear that the problems that Frege's argument answers are also problems that all psychologistic understandings must resolve. However, it should not be overlooked that the psychologism that Frege opposes is primarily psychology that examines the beings that can only be accessed with insight through empirical methods, and it should not be forgotten that this type of psychology approach is not as popular today as it was in his time. The fact that this was overlooked, and the word "psychologism" remained at the center of the criticism of the great names in the history of philosophy has always caused this word to have bad connotations. For this reason, calling any philosopher a psychologist has been understood as a major criticism of him. However, Jacqueline says that the efforts of some logicians, such as Rescher, and Quine, can be seen as an attempt at what he calls "good psychologism." By following him, we must admit that an attitude that excludes all kinds of psychological considerations in philosophy or logic will be destructive and at least as wrong as sharp psychologism.

Keywords: Logic, Frege, Psychologism, Truth, The subject matter of logic.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

